

ПОЕЗІЯ В. СТУСА: ОБРАЗНО-ПОНЯТІЙНИЙ КОНТИНУУМ

У статті тезаурус В. Стуса розглянуто як систему значень, що покликані показати шлях містика, котрий синтезує онтологічний досвід різновекторних релігійно-філософських доктрин Сходу й Заходу з переважанням християнського компонента та виявляє синкретичність вираження цих пошуків у збірці «Палімпсести».

Ключові слова: інтуїція, епістемологія, містика, релігія, християнство, криза, біль, смерть, контемпляція, інтроспекція, синкретизм.

Яструбецька Галина. Поэзия В. Стуса: образно-понятийный континуум.

В статье тезаурус В. Стуса рассматривается как система значений, что призваны показать путь мистика, который синтезирует онтологический опыт разнонаправленных религиозно-философских доктрин Востока и Запада с доминированием христианского компонента и демонстрирует синкретичность выражения этих поисков в книге «Палимпсесты».

Ключевые слова: интуиция, эпистемология, мистика, религия, христианство, кризис, боль, смерть, контемпляция, интроспекция, синкретизм.

Yastrubetska Halyna. V. Stus Poetry: Imagination and Conceptual Continuum. In the article thesaurus is considered as a system of meanings that are appointed to show the way of mystic who synthesizes the ontological experience of different vectors of religious-philosophical systems of East and West with the preference of Christian factors and displays the syncretism of expressing these searches.

Key words: intuition, epistemology, mysticism, religion, Christianity, crisis, pain, death, contemplation, introspection, syncretism.

Постановка наукової проблеми та її значення. Стусознавча парадигма включає різножанрові дослідження (наукові монографії, навчальні посібники, методичні рекомендації, статті), де об'єкт вивчення – життєтворчість В. Стуса. У цій статті порушено питання, що лежить на помежів'ї літературознавства та мовознавства – власне структуральних методик, прийоми яких використовуються сьогоденною критичною рецепцією при аналізі художніх текстів. Студія стосується висвітлення конотативних семантичних сполук, які адекватно моделюють містичну фактуру експресіоністичної лірики В. Стуса.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У вірші «Мені зоря сіяла нині вранці...» В. Стус сформулював такий екзистенційний імператив: «...бо жити – то не є долання меж, а навикання і самособоюнаповнення...» [9, 47].

«Самособоюнаповнення» і «палімпсести» в тезаурусі В. Стуса виконують роль доцентрової сили, що втягує в семантично-сугестивну орбіту всі інші поняття такого самого значеннєвого ряду.

Усю смислову та емоційну парадигму лексеми «палімпсести» розглянуто автором у статті «Архаїзми та старослов'янізми і їх моделююча роль у експресіоністичній стильовій структурі «Палімпсестів» В. Стуса [13, 158–162]. Тут зазначимо лише, що назва збірки – «Палімпсести» – стягує в концептуальне ціле всі наявні смисли, у принципі нагадуючи градуалістичний метафізичний зріз світобудови (запропонований теологами-александрійцями та взятий за основу філософом Плотиним (III ст. н. е.). Ним розвинуто й теорію еманациї зі стрижневою думкою: світ – чергове еманування щоразу нових буттів із затуханням і поступовим вичерпуванням творчих потенцій (від досконалого до менш досконалого)).

Очевидно, що «палімпсести» як поняття мають таке саме значення й містять такий самий принцип (саме принцип без конкретизації), бо затухання відбувається при пасивності нижчої ланки, тоді як може бути (або й повинно) зворотний рух душі назустріч Богу, що призводить до зіткнення з реальністю на вищих рівнях, духовних, і ланцюгової реакції вже від низу до верху (взаємозбудження, переливання енергій при збереженні автономії з обох сторін – людської та Божественної (дуалізм), у чому й полягає відмінність християнської містики від, наприклад, ісламу чи буддизму).

Зосередимося на понятті «самособоюнаповнення». М. Коцюбинська написала статтю, спрямовану саме на осягнення Стусового самособоюнаповнення [4, 137–144]. Перше, на чому дослідниця зосереджує увагу, – це концепт «творчість як самособоюнаповнення», що означає: цей процес і відбувався заради народження поезії, і відбивався в ній, забезпечуючи неповторність.

Друге, на чому акцентує М. Коцюбинська, – це тлумачення Стусівського самособоюнаповнення як тренажу, щоб «створити умови, ґрунт для будівництва духовної оселі для Бога»; самопорятуватися і здобути «запоруку неперервности духовного розвитку народу, його культури» [4, 143]. Суть тренажу, на думку літературознавця, розкрита в словах В. Стуса: «Я назвав би цей тренаж тренуванням своєї здатності бути вільним від себе, звільнитися од себе і бути чистим глядачем себе – справжньої людини» (з листа до батьків, 1975). Тут ідеться про акт контемпляції (споглядання). Як твердили наступники Св. Бернарда із Клерво (1091–1153) – творця середньовічного місти-

цизму – «людина в стані споглядання перевищує себе саму (*supra semet ipsum*), переступає межі людського ума (*intellectus humani metas non propria industria, sed ex revelatione divina transcendit*)» [11, 278].

Знайти синонім до Стусового «самособоюнаповнення» й указати мету, що спричинила сам процес, – дуже важливо. Не менш важливим є декодування поняття «справжня людина». Від якого себе прагне звільнитися В. Стус? Як проходив цей процес? Які аналогії існують (чи не існують) у національній і світовій духовній практиці?

Ще не так давно В. Стус як «справжня людина» сприймався в локально українському розумінні як носій традиційних моральних чеснот борця за свободу й щастя народу, бунтівника проти тоталітарного режиму, того, хто офірує собою в ім'я національної ідеї. Ґрунтовно навколоміфологізуюча атмосфера, пов'язана з постаттю В. Стуса, представлена в статті В. Івашка «Міф про Василя Стуса як дзеркало шістдесятників» [2, 104–120].

Сьогодні вже цю проблему знято. Однак залишається інша, про яку автор написала в дослідженні «Концепція збірки «Палімпсести» В. Стуса» [14, 30–38], – це проблема текстової дезінтеграції, яка призводить до викривлення концептуального змісту, звуження рецептивних горизонтів. Ця стаття – ще одна спроба розширити, уточнити, зацентувати на думках, які висловлювалися побіжно, не отримали належної аргументації або означення у вигляді дефініції. Мається на увазі ідейний стрижень, у цьому випадку – містичне як корінь і сутність поезії.

Якщо говориться про тезаурус, то це означає, що існує якийсь єдиний напрям, одна сфера, до якої має стосунок певна сукупність понять, нагромаджених чи людиною, чи колективом у процесі відповідної діяльності. Ця «діяльність» – самособоюнаповнення. Художній образ, поняття, категорія, термін, який водночас несе етичне, естетичне, філософське, духове навантаження, – парадигма функціональних контекстів «самособоюнаповнення» свідчить про те, що в нього – синкретична природа.

«Самособоюнаповнення» еманує множинністю егоцентризмів та конотацій, серед яких одна з найважливіших функцій належить смерті. «У “Палімпсестах” тема смерті – одна з домінуючих», – відзначає В. Івашко [2, 115]. Саме слово в оточенні образів-сателітів також звичне для лексичного простору Стусових поезій.

Потенція смерті – ознака поетового тезаурусу. «Надвисання в смерть» – обов'язкова прелюдія до п'єси самонародження, яка, як твердить митець, почалася вже давно.

*Тепер збагнув: життя на рівні смерті,
Світанок – смерть. У двері стукіт – смерть.
Смерть – усмішка коханої. І сніння –
смерть, смерть і смерть [10, 86].*

Через «надвисання в смерть», завдяки власному досвіду «смерте-існування», В. Стус здійснює трансценденцію.

Перефразуємо слова Ф. Ніцше про «миль смерті» в християнстві та скажемо, що В. Стус, як і Ісус Христос, помер не для спасіння нації, а щоб показати, як можна жити. Те, що залишив В. Стус і що ми визначаємо як самособоюнаповнення, – це практика, це його поведінка і перед світом, і перед собою, що відбилось у поезії й спричинило появу екзистенційного континууму. Євангельський імператив «Ніхто не приходить до Отця інакше, як через Мене» В. Стусом був витлумачений не так, як зазвичай розуміє його пересічний християнин (посередник між людиною та Богом-Отцем). В. Стус обрав таку саму дорогу – дорогу болю й смертей, віри в долю та покликання зреалізувати принцип свободи, а значить абсолютної незалежності від обставин. Поезія В. Стуса, як пише Н. Плахотнік, – це діалог із Богом [7, 9]. Н. Плахотнік визначає цей діалог як мотив.

Видається доцільним уточнити, що це не мотив, це – структурувальний фактор. В. Стус обходить без посередників, навіть таких могутніх, як Ісус Христос. Тому поезію митця – цей основний «доказовий» матеріал – пронизує містичне почуття єдності з Божественним Началом. Як зауважує І. Качуровський, це Начало може бути «плюралістично роздрібнене на масу богів і божеств», а може бути «сконденсоване в постаті Єдиного Бога, Творця і Вседержителя» [3, 33].

Процес самособоюнаповнення містить саме інформацію про шляхи містичного єднання поета із позачуттєвим. Цілком погоджуємося з В. Івашком, що магістральну поетичну тему «Палімпсестів», а отже семантику «самособоюнаповнення» становлять «відчайдушні, на межі всіх фізичних і духовних сил, спроби наблизитись до “Отця”, відновити онтологічну єдність між Ним і людським “я”...» [2, 118]. Варто б, на нашу думку, уточнити, що під «людським «я» треба розуміти лише Стусове «я», адже містичний досвід, як і досвід смерті, – абсолютно індивідуальний, попри те, що може здійснюватися під керівництвом наставника. Не кожен може набути містичний досвід – для цього, як відомо, треба мати інтуїтивні та емоційно-почуттєві здібності.

Підтвердження того, що такими здібностями був наділений В. Стус – у книгах спогадів про нього, збірниках матеріалів «Василь

Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників», «Не одлюбив свою тривогу ранню...», «Нецензурний Стус» і, звичайно, в окремих дослідженнях передовсім його сучасників М. Коцюбинської, Н. Світличної, Є. Сверстюка.

Суть цих здібностей, найперше, – у гіперемоційності, у надвразливості, врешті, у здатності бути «патологічно чесним». Зміст містичної практики становлять відчуття й одкровення, які досягаються через екстатичні стани. Відповідно, пізнання (пізнання Істини) слідує за досвідом. Теоретик етичного містицизму (Абу Хамід ал-Газалі) писав, ґрунтуючись на власних спостереженнях, що все те, що є найбільшою цінністю для суфіїв, «не піддається вивченню, а осягається через безпосередній досвід, через екстаз і внутрішню трансформацію. П'яному не відомі ніякі визначення, причини і умови п'янства, однак він п'яний, тоді, коли твереза людина, знайома з теорією, не п'яніє» [цит. за 9, 12, 17].

Екстатичний досвід знайшов вираження в системі лексичних одиниць, що мають фольклорні корені – стокрик, сторозтриклятий гнів, стожальне сонце, стонасторчений коршак, стожалий лютий зойк, стозойк.

Тезаурус В. Стуса засвідчує путь, який у християнському каноні має назву страсної дороги й асоціюється передовсім із мученицьким шляхом Христа на Голгофу. У містиків також є поняття «страсної дороги» – це шлях очищення від зовнішніх нашарувань, шлях удосконалення, наближення до Бога через інтуїтивне духовне сприймання. Ця релігія – природня, універсальна, не обмежена ніякими догмами, витолоченими філософіями й теоріями, – як висловлювався сам В. Стус. Врешті, є раціональне зерно в такій тезі: «На містичному рівні не існує особливої різниці між релігіями, тому що досвід фактично такий самий» [12, 117].

У творчості В. Стуса, зокрема в «Палімпсестах», є частина віршів, які визначають як герметичні («На вірші палає осика...», «Деся музика лунає...»). К. Москалець про «Час творчості» написав, що «це не глосолалія містика, на якого найшов Бог» [6, 228]. Хоча через чотири сторінки він же й ствердить, що «Час творчості» – це той першотекст, «де ще гарячий і живий містичний досвід поета записаний ним власноруч» [6, 232].

Саме «герметика» В. Стуса – чиста глосолалія не в розумінні екзальтації, а в розумінні присутності таємниці, яка відчувається і на рівні змісту (невловимий), і на рівні ритмофоніки. Саме в таких віршах буквально на поверхню виступає екзистенційність Істини, яка

осягається автором. Вона повинна бути сприйнята всією суттю й виразити цю суть, тому «універсалізми» – ще один лексичний пласт тезаурусу: усевитончуваний біль, безбережжя, усепокора, всенаученна лютість, всеспогадування, всенезустріч-всепрощання, всепрозріння смертного скрику, всерозхрестя люті та жаху, всеочисний вогонь, всеспалення, всеспадна дорога, усевельможна, всепрощена длань, всебезрух, всеобрушає, всенепогасний вогонь, всеперелети, всенищівність, всебідний, всегнівний, всещедрий, всекволий.

«Глосарій» В. Стуса – особистий досвід у вираженні тайнства, схованого в релігії, свідчення реальностей, що містяться за емпіричним досвідом. Мова символів, міфів, видінь – це особлива образна мова містиків, яка, однак, може щось сказати тільки тим, хто або відчував щось подібне, або ж налаштований на таку ж «хвилю». Поезія – єдиний загальнодоступний «бедекер» по містичному.

На шляху містика виняткова роль належить осяянню (воно може мати місце й без особливих зусиль з боку особи. Твори П. Тичини – яскравий доказ). Раптовий спалах, який висвітлює Істину, тісно пов'язану з дорогою пізнання. У В. Стуса він зіграв роль першої імпульсу на шляху наближення до Божественних таємниць («Час творчості»). «Палімпсести» – об'єктивований етап розбудови, розширення, яке б «возношення» періоду «Часу творчості» закріпило в стані «преображення». Тут уже необхідною стала аскеза (у В. Стуса цю роль зіграло заслання). В. Стус у «Палімпсестах» дозволяє побачити, як він долає стихію небуття і як, крок за кроком, наближається до Бога через ланцюг одкровенень. Поезіями-одкровеннями пересипана збірка «Палімпсести». Вони чергуються з творами протилежного змісту, й на формальному рівні це виявляється в антитетичному принципі (домовина – колиска, спокій – лютість, любов – ненависть, віра – розпач, підйом – спад, світло – темрява).

В. Стус як містичний автор, що описав досвід одкровенень та осяянь, трансформував значення загальноживаних слів, щоби пристосувати їх до суб'єктивного емоційного смислу, який він осягнув на основі власного духовного досвіду. Так з'явилися притінь, примерк, крик крику, крику крик, край краю, тінню тіні тіні, скраю всіх скраєчків, дорога вседороги, тліну тліну тлін, «я магма магми, голос болю болю», розлука-незустріч, життєсмерть, смертєіснування.

У цьому ж плані, плані знищення буденного слововжитку, взаємоспалення смислів, вигорання дотла завдяки символічному обміну у серцях слів, утрати «дзеркальної замкнутості знака і повідом-

лення» [1, 356] варто сприймати книгу містичного досвіду – «Палімпсести» В. Стуса. Містика виявляє себе й на рівні енергетики, ритміки, фоніки, бо, як зауважує І. Качуровський, «містичне почуття... як і всі явища в житті людства, підвладне законові хвиль і коливань» [3, 33], і «містичним може бути не тільки зміст, а... звучання мистецького твору (фоніка «Ворона» Едгара По)» [3, 37].

Уже відзначалося, що містичний досвід – досвід абсолютно індивідуальний, що інтуїтивний та інтроспективний шлях у процесі контемплативності (і її вершини – екстази) єдино можливий (при зворотній Божій благодаті). У В. Стуса основу його тезаурусу складає егоцентрична, рефлексивна лексика, яка, окрім того, засвідчує не сталість, а становлення: дорога довгих самопроминань, самодосади, самопереростання, самопочезання, самовтеча, виднота себевиявлення, самобезмертвілий у довірах, самоуникання, самовигнання, самонаближення, самострата, самопочезання.

В. Стус будував свою філософію на внутрішньому досвіді, волі й свободі, таким чином поєднавши в «Палімпсестах» християнську доктрину, ритуал і спосіб життя. «Поорана чорна дорога кипить. Нема ні знаку од прадавнього шляху» – такий путь, зрозуміло, ховав грізну небезпеку, бо душа під владою стану широко відкрита для самообману й помилок, бо існують шляхи пізнання інших божеств, окрім єдиного Бога. На це звернув увагу К. Москалець: «хоч там що, але часами в його віршах проривається голос нелюдського...» [6, 236]. Тоді з'являлись холод і жорстокість (садомазохізм. – Ю. Бедрик), і з'являлися слова: спроневіра, притома, напівбажання, піввагання, прірва прикінця, обоюдожалий, безокрай марень.

Уся повнота відчуттів шукача Істини втілена в «Палімпсестах». Перейдено, перебуто, пережито ті етапи духовного шляху, які в суфіїв накреслені як Пошук – Любов – Містичні передчуття – Відчуження – Незалежність – Єдність – Сум'яття – Досягнення цілі в Небутті. По-іншому ще зміст тезаурусу й етапність його вироблення у В. Стуса можна визначити, знову ж таки скориставшись схемою, запропонованою в книзі Дж. С. Тримінгема «Суфійські ордени в ісламі» [12, 129]: 1) плотська свідомість домінує, душа завмирає в оманах; 2) у душі звинувачення борються з виправданням, душа ще не змирилася; 3) душа підноситься; 4) плотська свідомість витіснена та душа заспокоїлася; 5) душа знайшла заспокоєння «в Бозі»; 6) заспокоєна душа прийнята; 7) душа осяяна й освячена. До речі, кольоровий супровід цих стадій такий: 1) голубий (груди); 2) жовтий (серце);

3) червоний (дух); 4) білий (таємниця серця); 5) зелений (таємниця таємниці); 6) чорний (глибоко всередині); 7) безколірний (сховище («земля») таємниці) [12, 128]. Р. Криловець писав, що в «Палімпсестах» В. Стуса багато синього кольору. Там немало й жовтого та його різновиду – бурштинового. Але, мабуть, домінує темінь і чорнота. Висновки напрашуються самі собою: чорний – не лише колір страждання.

Р. Криловець також пише й про те, що «незадовго до смерті В. Стус відкриває для себе релігію, до якої ішов усе життя, яку витворив і виплекав у своєму серці... Поет знаходить себе у чань(дзен)-буддизмі! Тому його творчість слід розглядати і крізь вчення Бодхидхарми – дзен-буддизм» [5, 167].

К. Москалець називає як такі, що відлунюють у творчості В. Стуса, учення «грецьких орфіків та піфагорійців, індуських брамінів, християнських містиків» [6, 232]. Можна додати до цього переліку неоплатоніків. Розглядати творчість В. Стуса можливо крізь призму конкретних концепцій Плотина або Екгарта. Можна висновувати зі змісту й образної структури «Палімпсестів» спорідненість зі Святим Письмом. Кожна позиція отримає свої аргументи, бо культурно-релігійна парадигма поезії В. Стуса включає найбільш відомі світові вчення і доктрини, які виявляють теософську направленість. Природно, що базу для всіх морально-етичних, екзистенційно-філософських пошуків письменника становить усе ж християнство зі всім комплексом символів, сюжетів, ціннісних координат, хоча не можна сказати, що воно (християнство) вичерпується канонами. Природно тому, що В. Стус жив у середовищі, сформованому під впливом християнського одкровення (тут не час говорити про величину втрат і деформацій унаслідок дії більшовицького режиму), він на основі батьківської віри був закорінений у традиції православного християнства.

Висновки. Містичний дар та усвідомлене ставлення до свого таланту, духовна свобода й морально-етичний ригоризм стали гарантією проникнення в суть християнського віровчення без спеціальної теологічно спрямованої підготовки. Із колективного підсвідомого, зі Святого Письма, з різноджерельної світової писемної спадщини В. Стус зумів вилуцтити метафізичний зміст. Ідеалом містичного й метафізичного пізнання у В. Стуса, як і в Г. Сковороди, стало самопізнання, процес якого та результативність відбив тезаурус поета.

«Читаючи книгу поезії – вивчаєш людину. Увіходиш у її світ, пізнаєш, як його відображує письменник, і нарешті починаєш розуміти, *хто* (курсив мій. – Г. Я.) пише. Розпізнавши риси авторового

обличчя, починаєш відчувати, як усе стало природно освітленим. Лінія легко уявляється в перспективі. Мертвий зміст друкованого тексту набуває трепетної життєвості. Показуються заґрунтовані начерки, пошукові ходи, чуєш стереоскопічний простір авторового існування. Стає зрозумілою *логіка вибору* (курсив мій. – Г. Я.). Кожен вірш збірки знаходить для себе точно визначене місце в художній системі» [8, 138], – писав В. Стус, розмірковуючи про поезію В. Симоненка.

Достатньо доказово, що містична призма – одна з тих, крізь яку проступає той образ В. Стуса, котрий допомагає осягати його феномен.

«Потреба в безпосередньому знанні божественного слова примушує ал-хакікат ал-мухаммадія, Логос, в кожному епоху перевтілюватися в того, хто відомий під ім'ям *кутб заманіхі* (полюс свого часу) і відкривається тільки небагатьом вибраним... Концепція *кутба* («полюса»), на якій тримається світ (суфійський еквівалент шимітського імаму), родом із далекого минулого...» [12, 136].

Трансформуємо це твердження згідно з національним культурно-релігійним масштабом. Судячи з листів, В. Стус був свідомий своєї непересічної місії.

«Довершена людина в якості Логоса – суть усякого містичного досвіду» [12, 136]. Тезаурус В. Стуса відбиває пошуки і шлях поета до цієї мети, виказуючи тотожність експресіоністичних і містичних засад.

Лексеми глосарію В. Стуса достоту органічні для «Часу творчості» та «Палімпсестів» – двох останніх збережених збірок. Крізь призму тезаурусу увиразнюється епістемологічно-онтологічна основа книг, що витворює враження апріорних концептів, спроможних до ненастанного самооновлення етногенетичної суті людського буття, яке опинилося в екстремальній ситуації вибору справжнього існування і, відтак, змушене набувати власного містичного досвіду та витворювати адекватний образно-понятійний континуум.

Студія додає ще один штрих до усвідомлення релігійно-філософічних параметрів непростой для розуміння і тлумачення лірики В. Стуса.

Окрім того, стаття перспективна в плані осягнення феномену експресіонізму в українській літературі.

Список використаної літератури

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр ; [пер. с фр. С. Н. Зенкина]. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
2. Івашко В. Міф про Василя Стуса як дзеркало шістдесятників / В. Івашко // Світо-вид. – 1994. – Ч. III. – С. 104–120.
3. Качуровський І. Містична функція літератури та українська релігійна поезія / І. Качуровський // Слово і час. – 1992. – № 10. – С. 33–45.

4. Коцюбинська М. Стусове самособоюнаповнення / М. Коцюбинська // Сучасність. – 1995. – № 6. – С. 137–144.
5. Криловець Р. Філософська поезія Василя Стуса (на матеріалі збірок «Веселий цвинтар» і «Палімпсести») / Р. Криловець // Молода нація. – 2006. – № 1 (38). – С. 163–177.
6. Москалець К. Страсті по вітчизні: Лист до мандрівника на Схід / Костянтин Москалець // Людина на крижині: літературна критика та есеїстика. – К. : Критика, 1999. – С. 209–254.
7. Плахотнік Н. П. Профетичні мотиви в українській поезії ХХ століття (В. Свідзінський, Є. Маланюк, Є. Плужник, В. Стус) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Н. П. Плахотнік. – К., 2005. – 13 с.
8. Стус В. Серед грому і тиші / В. Стус // Сучасність. – 1995. – № 1. – С. 138–148.
9. Стус В. Твори : у 4 т., 6-ти кн. / редкол. : М. Коцюбинська (голова) [та ін.]. – Львів : Просвіта, 1999. – 486 с. – (Палімпсести ; т. 3, кн. 1).
10. Стус В. Твори : у 4 т., 6-ти кн. / редкол. : М. Коцюбинська (голова) [та ін.]. – Львів : Просвіта, 1999. – 495 с. – (Палімпсести ; т. 3, кн. 2).
11. Татаркевич В. Історія філософії / Владислав Татаркевич ; [пер. з пол. А. Шкраб'юка]. – Львів : Свічадо, 2006. – 456 с. – (Антична і середньовічна філософія ; т. 1).
12. Тримингэм Дж.С. Суфийские ордены в исламе / Джон Спенсер Тримингэм ; [пер. с англ. А. А. Ставиской]. – М. : Наука, 1989. – 328 с. – (Главная редакция восточной литературы).
13. Яструбецька Г. Архаїзми та старослов'янізми і їх моделююча роль у експресіоністичній стильовій структурі «Палімпсестів» В. Стуса / Г. Яструбецька // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2000. – № 6. – С. 158–162. – (Філологічні науки).
14. Яструбецька Г. Концепція збірки «Палімпсести» В. Стуса / Г. Яструбецька // Слово і час. – 2010. – № 9. – С. 30–38.